

סוגיה ח: זמן הדלקה בערב שבת ובמוצאי שבת, דינים שונים

* *

רקע

סוגייתנו מסיימת את דין נר חנוכה, והיא עוסקת בדינים שונים, חשד בנר חנוכה, צורת העמדת הנרות, וסדרי עדיפות וקדימה בנר שבת, נר חנוכה, וקידוש היום.

מקורות

- א. שבת כג. - כג: "אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים... משתמען מיליה כצורבא מרבנן"
 ב. ר"ן י. באלפס ד"ה אמר רב הונא, נר
 ג. ר"ן י. באלפס ד"ה ומדאמר, "אלו דבריו ז"ל ואינן נראין לי"
 ד. רמב"ם הל' חנוכה פ"ד הל' ד, י, יב-יד
 ה. שו"ע סי' תרעא סע' ג-ד, ח ומשנה ברורה [במיוחד: ס"ק טו-יז]
 סי' תרעח-תרפא ומשנה ברורה [במיוחד: תרעח סק"ב, סי' תרפא ס"ק ב-ג]

הסבר הסוגיה

אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות. אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך. [גמ' שבת כג.]

הגמ' מסבירה שדינו של רב הונא הוא משום חשד של בני מתא. ברוח אחת, כיוון שהם יודעים שגר בבית אדם אחד לא יחשדו אותו. בשתי רוחות יש חשש שבני העיר יחלפו על פתח אחד בלבד, ויחשדו שכמו שלא הדליק כאן לא הדליק גם שם.

בגמ' בברכות [ח:]: מובא שאסור לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללים. אומרת הגמ' שאם יש פתח אחר, ואפילו אם יש בית כנסת אחר, מותר. וצ"ע מדוע כאן חושדים אותו כשיש פתח אחר, ושם אין חושדים אותו בפתח אחר, ואפילו לא בבית כנסת אחר. ניתן להסביר, שאדם אינו אמור להתפלל דוקא בבית כנסת זה, ואינו אמור להכנס דוקא בפתח זה, ולכן אין חשד. אבל בנר חנוכה, אמור להיות נר בפתח, ולכן כשאין נר בפתח יש חשד.

להסבר זה נפקא מינה להלכה, שחשד קיים רק בפתח ולא בחלון. לרוב יש רק פתח אחד בבית, ולכן יש חשד, כשאין בפתח נר, לעומת זאת יש הרבה חלונות בבית, ולכן אין חשד שאין בהם נר.

הר"ן [י. באלפס ד"ה אמר רב הונא] אומר, שכיוון שהחיוב להדליק בשני פתחים בגלל חשד, אין מברכים על הדלקה זו. בדין אכסנאי כותב הרי"ף [י. באלפס], שאם לאכסנאי יש פתח לעצמו, הוא חייב להדליק משום חשד, ואינו יכול להצטרף בפרוטה. משמע מלשונו, שהוא חייב להדליק בברכה. נראה להסביר, שכאן הוא קיים מצות נר חנוכה, והחשד הוא חשד

בעלמא, ולכן אין מברכים עליו. באכסנאי, החשד מגדיר אותו כאחד שאינו יכול להצטרף לנר של בעל הבית, ולכן הוא חייב מעיקר הדין, ומברך על ההדלקה.

אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה. [גמ' שבת כג:]

סוגיה זו היא הסוגיה היחידה המגדירה את צורת העמדת הנרות. משמע שמותר להעמיד את הנרות בכל צורה שהיא חוץ מעיגול, כיוון שבצורה זו הנרות נראים כמדורה. בעל העיטור [בר"ן י. באלפס ד"ה נר] מצמצם את דין הגמ', וכותב שהאיסור להעמיד את הנרות בעיגול הוא רק כשאין מרחק אצבע בין נר לנר, אם יש מרחק אצבע הנרות אינן נראות כמדורה ומותר [משמע שבשורה ישרה אין צריך להקפיד על המרחק בין הנרות]. הטור [סי' תרעא] חולק על העיטור, וכותב שלא ניתן לקבוע שיעור קבוע, אלא הדבר תלוי בעובי הפתילות [הב"י ד"ה ומ"ש רבינו] עונה, שהעיטור מסכים לכך, והוא דיבר בפתילות בינוניות].

תרומת הדשן [סי' קה] אומר שהאיסור להדליק בעיגול, הוא רק כשכל הפתילות בכלי אחד, אבל אם כל פתילה בכלי נפרד, אינו נראה כמדורה ומותר.

הדרכי משה [סי' תרעא אות ב] מביא מהרי"ל [הל' חנוכה עמ' תה אות ו], המרחיב את איסור מדורה, ולדעתו כשנר אחד יוצא ואחד נכנס, הוי כמדורה [משמע מלשונו, שרק לכתחילה אין להדליק בנרות אלו].

אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום בית... נר חנוכה וקידוש היום מהו... נר חנוכה עדיף משום פרסום הנס. [גמ' שבת כג:]

הגמ' קובעת סדרי העדיפות לאדם שאין לו כסף גם לנר חנוכה, גם לנר שבת וגם לקידוש הם: נר ביתו דוחה את האחרים, משום שלום ביתו, ונר חנוכה דוחה קידוש, משום פרסום הנס.

נשאלת השאלה האם ניתן ללמוד מכאן, גם על סדרי הקדימה, שנר שבת קודם לנר חנוכה, ונר חנוכה קודם להבדלה, או שיש הבדל בין סדרי עדיפות לבין סדרי קדימות. תוס' מסביר שאנו מקדימים את קריאת התורה של ראש חודש לקריאת התורה של חנוכה, כיוון שתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם, מוכח שלדעתו כללי הגמ' הם כללים של סדרי עדיפות ולא כללים של סדרי קדימות.

לפיכך כותב הרמב"ן [בחי', מובא גם בר"ן י. באלפס ד"ה ומדאמרי], שצריך להקדים נר ביתו לנר חנוכה, שנר שבת גם עדיף, וגם תדיר. בנוסף יש סברא נוספת לדחות נר חנוכה, משום הצורך להצמיד ככל האפשר את נר חנוכה לשקיעה. כנגד זה כותב בעל הלכות גדולות [מובא בר"ן שם], שיש להקדים נר חנוכה, כיוון שהדלקת נר שבת מהוה קבלת שבת, ואין לעשות מלאכה אחריה.

לגבי נר חנוכה והבדלה, יש עימות בין שתי הסברות. אם ניישם את הכללים של סדרי העדיפות גם על סדרי הקדימה, נר חנוכה קודם. אם נחלק ביניהם, ונאמר שסדרי קדימה נקבעים על פי התדירות, הבדלה קודמת. יש שתי סברות נוספות להקדים נר חנוכה: א. כיוון שצריך להצמידה לצאת הכוכבים. ב. עדיף לאחר יציאת שבת ככל האפשר.

הלכה

השו"ע [סי' תרעא סע' ד] מביא את דין הגמ', שהדלקה בעיגול ללא כפיית כלי אינה עולה אפילו לנר אחד, ללא שום תוספת. הרמ"א פוסק: "ולכן יש לזהר להעמיד הנרות בשורה בשוה ולא בעגול דהוי כמדורה, ומותר להדליק בפמוטות שקורין לאמפ"א מאחר שכל נר מובדל הרבה מחבירו". המשנה ברורה [ס"ק טו-יח] מבאר, שאינו כדאי להעמיד אחד נכנס ואחד יוצא, שלא יבוא לעשות בעיגול. וכן הוא מבאר, שמלשון הרמ"א משמע שמותר להדליק בעיגול רק אם כל פתילה בכלי בפני עצמה, ויש בין נר לנר מרחק אצבע. האליה רבה מתיר במרחק אצבע בלבד.

השו"ע [סי' תרעא סע' ח] פוסק את דין הגמ' לענין חצר שיש לה שני פתחים. הרמ"א מוסיף, שבזמננו שמדליקים בפנים אין לחוש לחשד.

השו"ע [סי' תרעט] פוסק להדליק נר חנוכה לפני נר שבת. מסביר המשנה ברורה [סק"א] שהוא פוסק כך לצאת ידי הדעות, שמקבלים שבת בהדלקת הנר.

השו"ע [סי' תרפא] פוסק שבבית כנסת מדליקים נר חנוכה לפני הבדלה. המשנה ברורה מביא מחלוקת ראשונים ואחרונים מה לעשות בבית, ומסקנתו "דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד".